

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1533752

Cilt: 7 Sayı: 3 Eylül 2024

ss. 1068-1083

**Makalenin Geliş
Tarihi**

15/08/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

22/09/2024

Yayın Tarihi

30/09/2024

SİMURG'U SİNEKLE AVLAMAK: DİVAN ŞİİRİNDE SEVGİLİNİN AV OLARAK NİTELENMESİ

Özer ŞENÖDEYİCİ¹

Arif Can KOÇAK²

ÖZET

Av, insanoğlunun en eski uğraşlarından biridir. Bu etkinlik; beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçların dışında bir çeşit savaş idmanı, eğlence ve spor aracı olmasıyla da tarih boyunca ilgi görmüştür. İnsanlığın her döneminde gündemde kalan bu aktivitenin edebî akislerinin bulunması da kaçınılmazdır. Klasik Türk edebiyatı metinleri, oldukça geniş kaynakları arasında avcılığa da yer vermiş; bu uğraşın pek çok terim ve kavramını şiirlerde anmıştır. Örneğin divan şiirinin zalim sevgili tipi, avına eziyet çektiren bir avcı olarak; âşıklar ise bu sevgilinin tuzağına düşen çaresiz av hayvanları olarak düşünülmüştür. Bu bakış açısı, eski şiirin vuslat nedir bilmez, platonik aşk anlayışına daha uygun görülebilir. Ancak şairlerimiz, sevgiliyi avcı değil de av olarak düşündüklerinde; günlük hayatta karşılığı olan bir aşk anlayışını yansıtan; aynı zamanda tabiat görüntülerini canlı tablolar suretinde sergileyen beyitler vücuda getirmişlerdir. Sevgili nazlı nazlı seğirten bir ceylan olduğunda âşıklar; birer yırtıcı olarak belirirler. Aşk ilişkisinde erkeğe yüklenen tarihsel rol göz önüne alındığında, erkek şairlerin bu türden beyitlerde şahsi duygularına ve tecrübelerine yer verdikleri düşünülebilir. Vuslat için hiçbir hamle yapmayan, bununla birlikte

¹ Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., ozersenodeyici@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-8719-6955

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, arifcankocakack@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-2823-0759

sürekli ağlayıp feryat eden âşığın yerine; aşkı için eyleme geçen, belki de çapkın bir erkeğin bulunduğu beyitler daha makul karşılanabilir. Sevgilinin bir kadın olarak daha alımlı, bakımlı ve güzel olduğu düşünülürse; onun ceylan, keklik, sülün, güvercin, Hüma, Anka olarak anıldığı ve âşığın da bu hayvanları tuzağa çeken bir avcı olduğu beyitler divan şiirinin tabiata ve aşka daha makul yaklaşan müstesna parçaları olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çalışmada avcılık ve şiir ilişkisi çerçevesinde sevgilinin av konumunda edilgen ve âşığın avcı konumunda etken olduğu beyitler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: av, avcılık, divan şiiri, rakip, âşık, sevgili.

HUNTING SIMURGH WITH A FLY: DESCRIBING THE LOVER AS PREY IN DIWAN POETRY

ABSTRACT

Hunting is one of mankind's oldest pursuits. This event; Apart from basic needs such as nutrition and clothing, it has also attracted attention throughout history as a means of war training, entertainment and sports. It is inevitable that this activity, which has remained on the agenda in every period of humanity, has literary reflections. Classical Turkish literature texts include hunting among their extensive sources; He mentioned many terms and concepts of this occupation in his poems. For example, the cruel lover type of divan poetry is as a hunter who tortures his prey; Lovers, on the other hand, are thought of as helpless prey animals that fall into this lover's trap. This point of view may be seen as more appropriate to the old poetry's understanding of Platonic love, which does not know what union is. However, when our poets think of the lover as prey rather than hunter; Reflecting a realistic understanding of love; At the same time, they created couplets that resemble nature documentaries. When the beloved is a gazelle that runs coyly, the lovers; They appear as predators. Considering that most of the poets are men, it can be thought that the lovers in the poem reflect a more real understanding of love in such couplets, as they are the ones taking action. Instead of the lover who does not make any move for reunion, but always cries and screams; Couples featuring a man who takes action for his love, perhaps a flirtatious one, may be considered more realistic. Considering that your lover is more attractive, well-groomed and beautiful as a woman; It can be concluded that the couplets in which it is referred to as gazelle, partridge, pheasant, pigeon, Hüma, Phoenix and the lover is a hunter who traps these animals are exceptional pieces of divan poetry that approach nature and love more reasonably. In the study, couplets in which the lover is passive in the hunted position and the lover is active in the hunter position within the framework of the relationship between hunting and poetry will be analyzed.

Keywords: prey, hunting, divan poetry, rival, lover, beloved.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar toplumlar arasında av; ekonomik, sosyal ve siyasi yönden önemli bir rol üstlenmiştir. İnsanlar karınlarını doyurmak, kıyafet yapmak, eğlenmek, savaşa hazırlanmak için av düzenlemiştir. Av kelimesinin sözlük anlamları “karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi”, “bir hayvanın başka hayvanı yemek için yakalaması” ve mecaz olarak ise “tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kimse” şeklinde verilmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, 2023). Oğuzlarda av için “sığır” adı verilen törenler düzenlenmiş, ozanlar bu törenlerde hükümdarı yücelten ve kahramanlıklarını anlatan şiirler söylemişlerdir (Erkal, 2009: 42). Selçuklu Devleti yöneticilerinde de av merakı görülmektedir. Sultan Muhammed Tapar, Sultan Alp Arslan, Tuğrul Bey ve Melikşah avlara katıldığı bilinen hükümdarlardır. Bu etkinliğe ayrı bir önem veren Sultan Tapar, av için kullanacağı köpeğin soyuna dahi dikkat etmiştir (Merçil, 2018: 138-141). Selçuklu Devleti yöneticilerinin avcılık tutkusu ve merakı, onların sarayda “Emîr-i Şikâr” adında, bu işi organize eden görevliler bulundurmalarını gerektirmiştir (Işık, 1991: 113). “Oğuz Türklerinden kalan ve bir tür savaş tatbikatı gibi görülen bu gelenek için av avlamak kuş kuşlamak ifadesi kullanılmıştır. Avın türüne göre kullanılan bu iki ayrı ifadeye göre yürürlerden olan yabani hayvanlar için “av avlamak”, terbiye edilip ava alıştırılmış kuşlarla yapılan uçar avları için “kuş kuşlamak” deyimleri vardır. Oğuz beyleri avlarda, doğan ve şahin gibi yırtıcı kuşları kuş avı için kullanmışlar ve yaptıkları işe kuş kuşlamak demişlerdir. Doğana kuş aldırarak, kaza şahin salmak, şahincibaşı gibi sözler geleneğin varlığının göstergeleridir. (Albayrak Sak, 2024:99).” Selçuklu’dan sonra Osmanlı Devleti hükümdarları da ava önem vermişler, avcı kuşlar ve köpeklerle ilgilenmesi için sarayda özel görevliler bulundurmuşlardır. Şahincileri, atmacacıları ve saksoncuları bunlara örnek olarak verebiliriz (Işık, 1991: 113-114). Osmanlılarda padişahlar için özel av organizasyonları düzenlenmiştir. Özellikle sürgün avına çıkmadan önce gidilecek yerlere, yol güzergâhlarına, kalınacak meskenlere vb. hususlara dair hazırlıklar titizlikle yapılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde bu aktiviteler için önemli harcamalar yapılmış, bu işe özel masraf kalemleri tutulmuştur (Türkmen, 2009: 24-25). Osmanlı padişahlarından IV. Mehmed için avın ayrı bir yeri vardır. Hatta o, bu faaliyete düşkünlüğünden ve avcılık yeteneklerinden dolayı “Avcı Mehmed” lakabını almıştır. IV. Mehmed’den sonra bu etkinliğe onun kadar alaka gösteren bir padişah yetişmemiştir (Alkan ve Gökbuğa, 2015: 26-35).

Toplumun her kesiminde karşılık bulan, kendine mahsus yöntemleri ve literatürü bulunan avcılık faaliyetleri, divan şiirinde de çeşitli hayallere konu

olmuştur. Hatta doğrudan bu aktiviteyi konu alan edebî eserler (saydiyeler/şikariyyeler) yazılmıştır. Bu konu, sevgilinin kudreti ve zalimliğini konu alan metinlerde işlenmiş; sosyal, siyasi olaylara ve gözlemlere sıklıkla yer veren divan şairlerinin dikkatini çekmiştir.

1.Divan Şiirinde Aşkın Av Motifleriyle İfade Edilmesi

Divan şiirinde av ve avcılık konusunda azımsanmayacak bir kelime kadrosu bulunur. Arapçada sayd ve tardiye / tarâdiyye kelimeleri kullanılırken Türkçede bunlardan daha çok sayd kullanılmış, sayd işini yapan kimse ise sayyâd olarak anılmıştır. “Sayd (etmek) eylemek, avlamak; sayd-ı bahri, deniz, göl ve akarsularda yapılan avcılık; sayd-ı berrî, kara avcılığı; sayd-ı mâhî, balık avcılığı; sayd-efken, avını avlayıp düşüren, yere seren, avcı; sayd-gâh (-geh), av yeri, avlak; sayd-ger, avcılık yapan (kimse), avcı anlamına gelir (Yıldız, 2019: 177-178).” Farsçada bu kavramı “şikâr” sözcüğü karşılar. “Şikâr etmek, şikâr eylemek”, avlamak ya da avlanmak anlamlarında sarf edilir. Ayrıca bu sözcük başka sözcüklere eklenerek bir şeyi avlayan anlamında terkipler oluşturur: “adû-şikâr, düşman avlayan; can-şikâr, can avlayan, can alan; dil-şikâr, gönül avlayan; şikâr-gâh, av yeri, avlak, şikâristan” kelimelerine yer verilmiştir (Yıldız, 2019: 178). Divan şiirinde av, şairlerin beyitlerinde orijinal hayaller kurarken başvurdukları bir konu olmasının yanında edebî bir türe de karşılık gelir. Üç şikâriye kaleme alan Ganizâde Nâdirî Efendi'ye ait aşağıdaki beyitlerde Sultan Ahmed'in düzenlediği bir av partisi tasvir edilmektedir (Küleççi, 1985: 125). Bu sahnelerde, avı daire şeklinde sıralanıp pusu kuran askerlerin tüfekte vurmaları, bir ceylanın oka hedef oluşu, doğan kuşunun davul sesleriyle ava gönderilişi gibi hususlara değinilmiştir:

Saçıldı dâne-i erzen gibi şerâr-ı tûfeng
Tuyûra dâire-i 'asker oldu halka-i dâm³

(Tüfeğin kıvılcımları dan taneleri gibi saçıldı. Asker dairesi kuşlara tuzak halkası oldu.)

Seğirdi yeryüzünün çeşmi titredi müjesi
Çü tîr-hurde gazâl oldu muztarib-endâm

(Ok yiyen ceylanın vücudu sallanınca, yeryüzünün gözü seğirdi, kirpiği titredi.)

Perî-sıfat per ü bâl açtı merd-i tırkeş-bend
'Aceb perîdir o kim kâr-ı gürkü etti tamâm

(Ok kuburu kuşanmış adam, peri gibi kol kanat açtı. O, kurdun işini tamamlayan acayip bir peridir.)

Salındı gulgule-i tabla-bâz ile şeh-bâz
O rûz-ı sa'd ona olmuştu var ise bayram

³ Bu çalışma için işlenen beyitlerin tamamı makalede kullanılmamıştır. Beyitlerin aktarımında, ekler için günümüz Türkçesi telaffuzu kabul edilmiştir, yabancı sözcüklerdeki uzun ünlüler ile ayın ve hemze gösterilmiştir, ünsüzlerin ayırımına yönelik transkripsiyon işaretlerine yer verilmemiştir.

(Doğan, davulcunun velvelesiyle salındı. O mutlu gün sanki onun bayramı olmuştu.)

Beyitlerde av hayvanı olarak keklik, güvercin, ahu, sülün, geyik, ceylan sıklıkla anılmıştır. Bu hayvanların görsel olarak sevgilinin letafet ve zarafetini de yansıttıkları düşünülürse, şairlerin kendilerini avcı olarak nitelediği beyitlerde, orijinal hayallere vücut verdikleri söylenebilir. Avcının insan olmadığı durumda şahin, doğan, aslan, kaplan, kurt av sahnelerinde kendisine yer bulmuştur. Köpek, insana yardımcı unsur olarak beyitlerde farklı hayallere konu olmuştur. Hatta Hürriyet Kasidesi'nin aşağıdaki beytinde köpek, insafsız sayyada hizmet etmekten zevk alan bir yardımcı suretinde, zalim idarecilerin destekçilerini kastedecek biçimde kullanılmıştır:

Mu'îni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâ'ettir
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bi-insâfa hizmetten
(Namık Kemal)

(Dünyada zalimin yardımcısı alçak kimselerdir. İnsafsız avcıya hizmetten zevk alan, köpektir.)

Diğer yandan sinek de bazen av, bazen de avcı suretinde; divan şiirindeki av sahnelerinin yalnızca insan aktivitesi olmadığını ispatlarcasına kullanılır. Aşağıdaki beyitte gönlün, Hüma'ya benzer sevgilinin peşinden koşmasının; sineğin Anka kuşunu şikar etmesine benzetildiği görülmektedir.

Ol Hümâ-pervâz saydına dilâ etme heves
'Âlem içre ola mı 'Ankâ şikâr etmek meges
(Sehâbî)

(Ey gönül! O Hüma gibi yüksek uçan sevgiliyi avlamak için boşuna heveslenme. Âlem içinde hiç sineğin Anka kuşunu şikâr etmişliği var mı?)

Divan şiirindeki av sahnelerinin oldukça geniş coğrafyalardaki tabii hadiseleri, bir doğa belgeseli kıvamında konu aldığı Nevî Efendi'ye ait bir beyitle örnekleyebiliriz:

Gam ile Nîl yaşım sîne nîl-reng oldu
Neheng-i derd ü belâ eyledi şikâr beni
(Nevî)

(Gözyaşım kederle Nîl nehrine, bağırm ise Nîl'in rengine döndü. Beni dert ve bela timsahı avladı.)

Av sahneleri, sevgilinin zalimliğini göstermesi açısından şaire temsil kabiliyeti yüksek hayaller bahşeder. Öyle ki gözleri cellat olup işkence eden; kirpikleri ok, kaşları keman sevgilinin, şairi tuzağına düşürmüş bir avcı olarak betimlendiği pek çok beyte ulaşılabileceği öngörülebilir. Aşağıdaki beyitte Sehâbî, sevgilinin bakışını, can kuşunu avlayıp kanını dökmesinden hareketle hem cellat hem de avcı olarak nitelemiştir:

Sayd edip cân murgun eyler hûn-ı 'uşşâkı sebîl
Hem bilir sayyâdlık ol gamze hem cellâdlık
(Sehâbî)

(Sevgilinin bakışı can kuşunu avlayıp âşıklarının kanını sebil eder. O, hem avcılığın hem de cellatlığın ne olduğunu iyi bilir.)

Eski şiirde sevgilinin âşığa sergilediği acımasız tavır, âşığın gözünde sevgilinin lütfudur. Bir vuslat imkânı ya da umudu bulunmayan platonik aşk ilişkisinde âşığın, sevgiliden beklentisi, cevr ü cefâda sebat göstermesidir. Kalbe saplanan bir ok misali, çıkarıldığında daha fazla hasar verecek olan aşk hissi, maşukun sürekli işkencesiyle taze kalır. Bu durum göz önünde bulundurulursa, sevgilinin avcı pozisyonunda tanımlandığı ve güzellik unsurlarıyla âşığını tuzağa düşürdüğü beyitler daha anlaşılır hâle gelir. Gönül bir kuş olarak nitelendiğinde sevgilinin saçları tuzak, benleri ise oraya serpilmiş yemler olarak nitelenir. Bu da aşkın doğuşunu bir av sahnesi olarak sunan beyitlere vücut verir.

Murg-1 dil saydına zülfün gibi bir dâm olmaz
Görücek dâne-i hâlin sana kim râm olmaz
(AzmîzâdeHâletî)

(Gönül kuşu avlamak için saçın gibi bir tuzak bulunmaz. Benlerinin tanesini gördüğünde kim sana kul olmaz?)

Şairin, kendisini av nesnesi olarak nitelediği beyitlerde âşığın işkence mahiyetini alan aşk ıstırabından yakındığı görülür. Bu türden beyitlerdeki vahşet, aşk acısının şiddetine işaret eder. Hilâlî'nin aşağıdaki beytinde sevgili karşısındaki aciziyet ve çekilen acı; rahatsız edici şekilde işlenmiş, ürkütücü bir tablo çizilmiştir:

Benim ol sayd fitrâkinde yârin gark-ı hûn olmuş
Serim sümm-i semendin öpmek için ser-nigûn olmuş
(Hilâlî)

(Sevgilinin terki bağında kana boğulmuş olan av, benim. Başım onun atının toynağını öpmek için ters dönmüştür.)

Maşukun av nesnesi olarak nitelendiği beyitlerde, öldürülme veya tuzağa düşme sahnesinin vahşeti değil, av hayvanının güzelliği ön plana çıkarılır. Avcı, zalim olmaktan çıkar ve adeta sportif amaçla yakaladığı av hayvanına hürmet eden, müşfik bir centilmene dönüşür.

2. Âşığın Avcı, Sevgilinin Av Olduğu Beyitler

Verilen örnekler ve yapılan izahların yanında divan şiiri sevgili tipinin kimi beyitlerde zalim avcı olarak değil; narin ve alımlı bir av hayvanı olarak belirdiği dikkati çeker. Bu tarz beyitler, divan şiiri geleneğinde kırılma olarak nitelenemese de aşk ilişkisinde âşığın daha aktif rol oynadığı, gerçekçi ifadeler olarak değerlendirilmelidir. Çoğunlukla sevgilinin biçtiği rolü üstlenen, edilgen ve çaresiz şair, bu tür beyitlerde avına atılmaya hazır bir avcı, hatta neredeyse bir çapkın âşık kimliği kazanır. Edilgen ve çilekeş tavrını bir yana bırakan âşığın bu gibi beyitlerde çizdiği portre; divan şiirinin beşerî aşk cihetini gerçekçi surette yansıttığı gibi, tabiatın da bir arka plan değil, asıl mevzu olarak ele alındığı betimlemelere vücut vermiştir.

Âşığın avcı, sevgilinin av konumunda bulunduğu beyitlerde, platonik de olsa aşkın peşinden koşan şair, kanlı ve vahşi sahneleri aktarmaktan farklı bir görev üstlenir. Bu türden beyitlerde av hayvanı olduğu kadar güzelliği ile de dikkat çeken çeşitli kuşlar, sevgili karşılığında kullanılır. Bu anlamda keklik, sülün, hüma gibi kuşlar, yalnızca birer av hayvanı olarak değil, birer güzellik unsuru olarak da kendilerine yer bulurlar. Aşağıda sevgilinin, av nesnesi olarak anıldığı beyitlerden numûneler bulunmaktadır:

2.1. Sevgilinin Narin Bir Av Olarak Âşığın Tuzağına Düştüğü Sahneler

Bu türden beyitler, şairlerin gerçek âşık ve sevgilinin kanlı canlı bir varlık olduğunu hissettiren bir atmosferde sunulurlar. Görsel güzelliği ile de dikkati çeken av olan sevgili, avcı âşığın tuzağına düşer.

Gazal-i âfitâb olsa nigâh-ı iltifât etmem
Gözüm deşt-i melâhatte bir âhû-yı Hoten tuttu

(Mezâkî)

(Gözüm, güzellik sahrasında bir Hoten ahusu yakaladı. Güneş ceylanı da olsa -bundan sonra- ilgi gösterip bakmam.)

Güneş, gökyüzünün ceylanı olarak nitelenir. Beyitte şair, bir ceylana benzettiği sevgilisini gördükten sonra güneşe bile “güzel” gözüyle bakmayacağını ifade etmiştir. Ceylan ve tutmak (yakalamak) sözcüklerinin oluşturduğu çağrışımla “nigâh-ı iltifat” sözcüğünün de bir av terimi olarak kullanıldığına dikkat çekmek gerekir. “Teveccüh etme ve iyilikte bulunma anlamlarını çağrıştıran iltifat kelimesi, ‘başını geriye doğru çevirerek bakma’ manasını ceylan ve ahu cinsinin kendilerini korumak amacıyla peşlerine attıkları bakışa borçludur. Anlaşılan o ki kelimenin bir av tabiri olarak anlamı ‘avlanmaya sebep olan hareket’ şeklindedir (Yılmaz, 2009: 439).” Beyitte âşığın gözü avcı, sevgili ise ceylan olarak tahayyül edilmiştir.

Aşağıdaki beytinde Aşkî, gönlünü doğana, sevgiliyi ise hüma kuşuna benzetmiştir. Söylenenlerden hareketle, kurulan tuzağın işe yaradığı anlaşılmaktadır:

Şeh-per-i himmetle saldum gönlümün şeh-bâzını
Ol Hüma-yı ‘arş-pervâzı şikâr ettim yine

(Üsküdarlı Aşkî)

(Gönlümün doğanını gayret kanadıyla uçurdum. O, gökyüzünün yüksekten uçan hümasını yine avladım.)

Aşağıdaki beyitte sevgili, başka güzelleri avlayan bir avcı olarak sunulmuştur. Beyitte adeta, günümüzdeki doğa belgesellerinde karşılaşılan bir sahne tasvir edilmiştir.

Bakışlar ile avladı dil-berleri gözün
Âhûları şikâr eder nitekim peleng

(Revânî)

(Gözünün bakışları, kaplanın ceylanları avladığı gibi dilberleri avladı.)

Aşağıdaki beytinde Necâtî, gözleri bir ceylanı andıran güzeli, gazelleriyle ikna etmektedir. Böylece bir av sahnesi çerçevesinde hem âşığın sevgilisine vuslatı hem de bir şairin şiriyle övünmesi dile getirilmektedir:

Avlayamadı sencileyin kimse Necâtî

Ol gözleri ser-mest gazâli gazeliyle

(Necâtî)

(Necâtî, gazeliyle kimse senin gibi, o gözleri sarhoş ceylanı avlayamadı.)

Revânî, güzel avlamak hususunda oldukça başarılı olmakla övünürken sevgilisinin de gönülleri cezbetmekte maharetli olduğunu ifade etmiştir. Buradaki sevgili tipinin, güzelliği ile dikkati çeken canlı bir portre olmasının yanında, âşığın da çapkın bir erkek rolüne bürünmesi, beyti sıra dışı kılmaktadır. Âşığın, gerçekçi bir şekilde sevgilinin peşine düştüğü ve gönlünü kazanmaya çalıştığı bu türden beyitler, gündelik hayatın akışına daha uygun hayalleri içermektedir:

Gerçi nâziktir Revânî hüblar sayd etmede

Diller almakta velî sen de cihân fettânısın

(Revânî)

(Revânî güzelleri avlamakta çok naziktir. Ancak sen de gönülleri ele geçiren bir dünya fettanı olmakta az değilsin.)

Revânî, aşağıdaki beytinde ise beyaz güller ve güzeller ülkesi olan Rûm ilindeki dilberleri avlamaya niyetlenmiştir. Beyler hangi yöntemlerle avlanıyorsa, çapkınlar da güzelleri öyle avlamalıdır.

Cehd edip Rûm ili dil-berlerini sayd edelim

Bizde beyler gibi 'âlemde şikâr eyleyelim

(Revânî)

(Çalışıp çabalayarak, Rûm ilindeki güzelleri avlayalım. Biz de beyler gibi dünyada ganimet -olarak güzelleri- alalım.)

Nâbî, bir doğana benzettiği sevgiliyi avlamak için zayıf bedeni üzerindeki yanık yaralarını kullanmaktadır. Şairin halka halka öbeleşen yaraları, kuş tuzağındaki ilmekleri andırmaktadır. Şair, aşkı için vücudunda açtığı yaralarını, sevgilisini ikna etmek için göstermeyi planlamaktadır:

Cism-i nizârım üzre urup halka halka dâg

Bir şâh-bâz saydı için dâm kurmuşuz

(Nâbî)

(Zayıf bedenim üzerine halka halka yanık yaraları açıp bir doğan avlamak için tuzak kurmuşuz.)

Sevgilinin bir av olarak tahayyül edildiği beyitlerin en dikkat çekicileri, aşk ilişkisinde istenmeyen karakter olan rakibin zuhur ettikleridir. Aşağıda Hâleti, sevgiliye yakın olabilmek için rakibe güler yüz göstermek gerektiğini, avcı ve av köpeği ilişkisinden hareketle açıklamaktadır:

Elde olmayınca hakkâ ki rakîb-i seg-sıfat
Sayd olunmaz 'âşık ol âhu-yı miskî-kabâ
(Azmîzâde Hâletî)

(Hakikaten köpek sıfatlı rakip elde olmayınca o misk kokulu kürke sahip ceylan, âşık tarafından avlanamaz.)

Bazı beyitlerde şairler, sevgilinin yalnızca hayalini avlamayı başarırlar. Onu bir şekilde gören âşık / şair, kendisini başarılı bir avcı olarak niteler:

Müjem hâşâkini çâh-ı nazar üzre kılıp perde
Düşürdüm bir gözû âhû hayâlîni şikâr ettim
(Nev'î)

(Göz çukurlarımın üzerini kirpiklerimin çöpleriyle kapatarak bir ahü gözlünün hayalini avladım.)

Sayd olmaya Hümâ-yı hayâl-i cemâl-i yâr
Dil kurdu dîde bir kesine dâne ile dâm
(Üsküdarlı Aşkı)

(Gönlüm, sevgilinin güzel yüzünün hayalinin Hümâ'sını avlamak için göz çukuruna yem ile tuzak kurdu.)

Şairler, daima yüksekten uçan, erişilmesi imkânsız Hümâ kuşunu sevgili olarak niteledikleri zaman, gösterecekleri gayret ile ona ulaşabileceklerini iddia ederler. Hümâ kuşu, görsel olarak da sevgilinin zarafet ve taravetini yansıtan, iyi talih ve uğurluluk gibi olumlu özellikleri sembolize eden, efsanevi bir varlıktır. Şairler bu zor hedefi, gayret ederek, ahlarını ve gözyaşlarını tuzak ve yem yaparak elde etmeye çalışırlar:

Felek evcinde uçardı eğerçi ol Hümâ-pervâz
Ben ona himmetim bâzın salıp onu şikâr ettim
(Muhibbî)

(O Hümâ uçuşlu sevgili, gerçi feleğin zirvesinde uçardı, ama ben ona gayret doğanımı gönderip onu avladım.)

Hümâ ise dahi ma'sûkunu şikâr eyler
Onun ki âhı ile yaşı dâm u dâne ola
(Taşlıcalı Yahya Bey)

(Ahı ve gözyaşı, tuzakla yem olan kişi, sevgilisini -Hümâ dahi olsa- avlar.)

Tîr-i âhumdan igen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebg-i hırâmânı şikâr etsem gerek
(Ahmed Paşa)

(O salınan keklik, ahımın okundan tamamen habersiz yürür. Herhalde bir gün ben onu avlayacağım.)

2.2. Sevgilinin Yakalanamayan Bir Av Olduğu Sahneler

Sevgilinin Hūma olarak nitelendiği beyitlerin bazılarında şairler kendilerini sinek olarak takdim ederler. Bu durumda da niyet edilen av, imkânsız bir hedef hâline gelir.

Ol Hümâ-pervâzı sayd etmek dilersin ey gönül
Hiç olur mu ki şikâr eyleye 'Ankâ'yı meges
(Muhibbî)

(Ey gönül, o Hūma gibi yüksek uçan sevgiliyi avlamak istersin. Allah aşkına, hiç sineğin Anka kuşunu avlaması mümkün olur mu?)

Alıban gönlümü benden kaçır ol kebk-i deri
Meyl eder dâneye ammâ ki şikâra gelmez
(Üsküdarlı Aşki)

(O dağ keklığıne benzeyen güzel benden gönlümü alarak kaçır. O, yeme meyleder, ama tuzağa düşmez.)

Beyitte gönül ya da onun üzerinde bulunan süveyda yem olarak nitelenmiştir. Sevgili ise o yeme talip olan bir dağ keklığıdır. Bununla birlikte sevgili, meylettği yemi alıp kaçan bir av olarak şairin gönlünü kapıp kaçmıştır. Yani âşık, sevgiliyi avlayamamıştır. Aşağıdaki beytinde Üsküdarlı Aşki, eski şiirdeki âşiğa mahsus, tefrit derecesindeki tevazunun gereği kendisini sinek, sevgiliyi ise Hūma ya da Anka olarak nitelemiştir. Aşki bu imgeyi beğenmiş olacak ki farklı beyitlerinde kullanmıştır.

Kıla mı za'f ile dil vasl Hümâ'sını şikâr
Ey perî hiç meges sayd ede mi 'Ankâ'yı
(Üsküdarlı Aşki)

(Ey Peri Güzeli! Gönül bu derece acizlik ile vuslat Hūma'sını tuzağa çekebilir mi? Hiç sinek Anka'yı avlayabilir mi?)

Sayd olurken perçem-i tâvûsuna şehbâz-ı cân
Ol Hümâ'yı ben meges ya'ni şikâr etsem gerek
(Şeyhî)

(Can doğanı, onun tavus kuşunu andıran perçemine av olurken; benim gibi bir sinek o Hūma'yı nasıl avlayacak?)

Ol Hümâ-pervâzı sayd etmek dilersin ey gönül
Hiç olur mu ki şikâr eyleye 'Ankâ'yı meges
(Muhibbî)

(Ey gönül, o Hūma gibi yüksek uçan sevgiliyi avlamak istersin. Allah aşkına, hiç sineğin Anka kuşunu avlaması mümkün olur mu?)

Aşağıdaki beyitte Hâleti, vücudundaki ok yaralarını mübalağa ederek vücudunun bir tuzağa benzediğini dile getirmekte, buna rağmen sevgiliyi avlamayı başaramadığını söylemektedir:

Ol tezerv-i hoş-hırâmı etmedim bir gün şikâr
Zahm-ı nâvekten egerçi dâma dönmüştür tenim

(Azmîzâde Hâletî)

(Her ne kadar ok yarasından bedenim delik deşik olup tuzağa dönse de o alımlı yürüyen sülünü bir gün bile avlayamadım.)

Bu türden beyitlerde sevgilinin avlanamama sebebi, onun erişilmez olması kadar; âşığın güçsüz olmasıyla da ilgilidir. Sevgilinin gönlünü kazanmak, bir avı tuzağa çekmek olarak düşünüldüğünde; o tuzağı cazip kılacak yemlerden ve donanımdan mahrum olan âşık, beyitlerde âcizliğini dile getirir. Üstelik sevgili, leziz ve alımlı avlardan daha güzel ve güçlüdür. Rûhî, güzellerin avlanabilmesi için güç ve para gerektiğini, kendisinde ise bu metaların bulunmadığını dile getirmektedir.

Saydına hûbların ya zer u ya zûr gerek
Sende ey Rûhî belâ bu ki ne zer var ne zûr

(Rûhî)

(Güzelleri avlamak için ya altın ya da güç gereklidir. Ey Ruhi seni sıkıntılı yapan durum sen de ne altının ne de gücün olmamasıdır.)

Divan'ında av sahnelerine sıklıkla yer veren Azmîzâde Hâletî'nin kimi zaman yeterli donanıma sahip olmadığı için, kimi zaman beceriksizliğinden ötürü sevgiliyi avlayamadığı dikkati çeker. Beyitlerinden birinde âhını bir kemende benzeten şair, avcının kemendi gizleyerek avlandığı gibi âşığın âhının da saklanması gerektiğini ifade eder:

Halka-i çeşmini bend eylese cân riştesine
Bulamaz dil yine ol kebge münâsib dâmı

(Azmîzâde Hâletî)

(Gönül, göz halkasını can ipliğine bağlasa, yine de o keklige uygun tuzağı kuramaz.)

Hâletî saklamadın âh kemendin hergiz
Gayrıdan bilme sakın kaçtığın ol âhûnun

(Azmîzâde Hâletî)

(O ceylanı kaçırdığın zaman bunun sebebini başkasından bilme. Çünkü Hâletî, sen âh kemendini asla -o ceylandan- saklamadın.)

Müyesser olmadı sayd eylemek sana ol âhûy
Egerçi Hâletî cümle cihânı tutdu feryâdın

(Azmîzâde Hâletî)

(Her ne kadar Hâletî'nin feryâdı bütün dünyayı tutsa da o ceylanı avlamak sana nasip olmadı.)

Celîlî, aşağıdaki beyitte güzelliği ile bir güvercini andıran sevgilinin, âşığın gözyaşı ve iki büklüm bedenine meyletmeyeceğini dile getirmektedir. Zaten ulaşılmaz mertebede bulunan sevgili, gizliden gizliye beslediği hisleri ve kavuşma emelleri için yalnızca ağlayıp feryat eden âşığa yâr olmayacaktır.

Gerçi eşküm dâne kaddüm dâm oldı vasl için

Âh kim sayd olmaz ol zibâ kebûter dâm ile

(Celîlî)

(Kavuşma için gözyaşım yem, bedenim tuzak olduysa da ah ki o güzel güvercin tuzakla avlanmaz.)

Âşıkların, sevgiliye takdim edebildikleri en muteber varlıkları feryatları ve gözyaşlarıdır. Kimi beyitlerde âşıklar, bu sermayeleri ile vuslat metanını elde edebileceklerini umarlar. Bâkî ise, sevgilinin ah kemendi ile avlanamayacağını, yaralı bir ceylan gibi seke seke kaçacağını dile getirmiştir:

Varıp Mecnûn gibi âhın kemendin salma sahrâya

Ol âhû sana sayd olmaz 'abes yâbâne söylersin

(Bâkî)

(Mecnûn gibi çöllere giderek ceylanlara kement atma. Boş yere çöllerde gezme, o ceylan sana av olmaz.)

Ol âhûyu sana sayd ola sanma iltiyâmından

Önünce kaçır ammâ Bâkîyâ âhir şikâr olmaz

(Bâkî)

(Ey Bâkî! O ceylanın yaralandığı için sana av olacağını sanma. O, senin önünce kaçır, ama sonunda yakalanmaz.)

2.3. Sevgiliyi Rakibin Avladığı Beyitler

Sevgili, narın ve alımlı bir av hayvanı olarak beyitlerde arziendâm ettiğinde, âşıklar türlü tuzaklar ve yemlerle onu avlamaya çalışırlar. Ancak eski şiirin aşk telakkisinde, sevgilinin naz ve tegafülü dışında âşığa tarifsiz ıstırap veren bir de rakip bulunur. Rakip, av sahnelerinde ya leş yiyici ya karga ya da baykuş gibi uğursuz kabul edilen avcılar olarak kendini gösterir. Ayrıca avcıya yardımcı olan av köpekleri de çeşitli hayallerde rakip için benzetmelik olur. Aşağıdaki beyitte sevgilinin, rakibin evine gidişi; avın, baykuşun ayağına gelişine benzetilmiştir:

'Aceb mi hânesine varsa dil-ber düşmen-i şûmun

Ayağına gelir derler şikârı her zamân bûmun

(Azmîzâde Hâletî)

(Sevgilinin uğursuz düşmanın evine gitmesine şaşılır mı? Çünkü baykuşun avı her zaman ayağına gelir.)

Hayalî aşağıdaki beytinde divan şiirinde yer alan efsanevi kuşlardan bir tanesi olan Hüma kuşuna yer vermiştir. Devlet kuşu olarak bilinen ve insanlara talih ve şans getireceğine inanılan bu efsanevi kuş genellikle sevgiliye benzetilir. Çünkü Hüma etkileyici güzelliği olan kuştur. Sevgili de her zaman divan şiirinde âşığı etkiler, onun gönlünü çalar; ancak onun aşkına karşılık vermeyerek derin bir ızdıraba sebep olur. Kimi zaman da rakip, sevgilinin neden olduğu ızdırabın kat kat fazlasını âşığa yükler. Sevgiliye herhangi bir tepki gösteremeyen âşık, tüm hıncını rakipten çıkarır. Ona,

uğursuz olduğu gerekçesiyle, karga yakıştırması yapar. Aşağıdaki beyitte rakip, uğursuzluğu ile ön plana çıkarılmıştır:

Gördüler zâg-ı rakibe o Hümâ oldu şikâr
Ehl-i diller dediler düşmedi hayfâ yerine
(Hayalî)

(O Hümâ'nın kargaya benzetilen rakibe av olduğunu gören gönül erbabı -şairler-, "Yazık oldu; bu, pek uygun düşmedi." dediler.)

Aşağıdaki beyitte ise karga rakip olma görevini yerine getirerek, bir keklîği andıran sevgiliyi aşk doğanı olan şairin elinden kapmıştır. Beyitte iki avcı arasındaki rekabet dikkati çekmektedir:

Zâğlar bir kebk-i ra'nâdan üşüp ayırdılar
Şâh-bâz-ı 'aşk iken elden şikârım aldılar
(Bâkî)

(Kargalar üşüşüp beni bir güzel keklîkten ayırdılar. Ben aşkın doğanıyken elimden avımı aldılar.)

Divan şiirinde şairin en büyük düşmanı olarak gördüğü rakip; karganın yanı sıra köpeğe benzetildiğine değinmiştik. Çünkü rakip, âşığın sevgiliye yaklaşmasına izin vermez. Âşığa saldırır, yeri geldiğinde sürü hâlinde âşığın başına üşüşür.

Kaçardı bizden edip vahşet ol gözü âhû
Düşürdü dâma 'aduvv itlere şikâr oldu
(Üsküdarlı Sırrî)

(O ceylan gözlü korkarak bizden kaçardı. Düşmanlar, onu tuzağa düşürdü ve -sevgili- itlere av oldu.)

Şairler, sevgiliyi rakibe kaptırdıklarında da vuslat için ümitlerini yitirmezler. Aşağıdaki beyitte doğanın, çaylak kuşunun pençesinden avını kaptığı gibi, âşığın da sevgilisini alıp kaçacağı dile getirilmiştir. Mesîhî, bunu söylerken gerçek bir av etkinliğindeymiş gibi beytini meydana getirmiştir.

Âhir alırım ben seni ağyâr elinden
Kim bâz alıkor bulucağız saydı zaganda
(Mesîhî)

(Sonunda ben seni, doğanın çaylak kuşunun pençesinden avını kaptığı gibi, rakibin elinden alırım.)

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar av toplumlar için siyasi, sosyal ve ekonomik yönden önemli bir uğraş olmuştur. Oğuzların, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti yöneticilerinin ava çok önem verdiği hatta av işleri için özel saray görevlileri bulundurduğu bilinmektedir. İnsanların ve toplumların hayatında önemli bir yer olan bu aktivitenin edebiyatta da karşılık bulması kaçınılmazdır.

Divan şiirini besleyen kaynaklardan birini şairlerin, tabiata dair izlenimleri oluşturur. Eskiden beri rağbet gören ve insanların beslenmek, eğlenmek vs. amaçlarla yaptıkları av etkinlikleri de bu sahneler içinde yer alır. Sevgilinin zalim bir avcı olarak nitelenmesi; yaygın bir söylemdir. Şaire uyguladığı fiziksel ve ruhsal işkence sevgilinin bu şekilde anılmasını gerektirmiştir. Diğer yandan şairler, kendilerini avcı, sevgiliyi ise av olarak gördükleri beyitlere de vücut vermişlerdir. Bu türden beyitlerde sevgili, alımlı ve çekici bir av hayvanına benzetilmiştir. Bu anlamda ceylan, geyik, Hüma, Anka, sülün, keklik ve güvercin vb. hayvanlar doğrudan olarak av anlamına gelmese de, av ve avcılıkla ilgili beyitlerde sıklıkla anılmıştır. Şairler yürüyüşü, bakışı, güzelliği, etkileyciliği vb. özellikleriyle sevgiliyi bu hayvanlara benzetmişlerdir. Âşık kimliğiyle şiire giren şair, kendini bazen doğan gibi yırtıcı ve saldırgan, bazen kaplan kadar güçlü ve kendinden emin, bazen de sevgili karşısında sinek kadar aciz ve kudretsiz gösterir. Bu sahnelerde rakip, kimi zaman âşığın avını elinden alan bir karga ya da köpek şeklinde belirir. Bazen de uğursuz bir baykuş olur.

Âşık av sırasında çeşitli yöntemler kullanmıştır. Âşığın ahı, gözyaşı, yaralı vücudu, bakışları ve göz çukuru sevgili için tuzaktır. Lâkin sevgili bu tuzaklara çoğunlukla düşmez. Âşığın, kendisini güçsüz hissettiği, rakibin avlanmaya engel olduğu ve sevgilinin Hüma kuşu gibi avlanması imkânsız bir hedef olduğu durumlar da vardır. Şairlerin, sevgiliyi avlamak istemelerinin amacı, ayrı kaldıkları sevgiliye kavuşarak aşklarına karşılık bulmaktır. Tüm bunların üzerine, sevgilinin aşkta edilgen durumda olduğu bu türden beyitlere, klasik şiirin platonik aşkı değil; daha gerçekçi bir aşk macerası sinmiştir. Ayrıca tabiata dair müşahedeler, bu beyitlerde daha canlı bir şekilde aksettirilmiştir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK SAK, Vesile (2024). *Mevlevî Mutfak Kültürünün Divan Şiirindeki İzleri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.

ALKAN, Mustafa; GÖKBUĞA, Ferdi (2015). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Av Teşkilatı’nın Silistre Sancağındaki Yapılanması”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 17, s.s. 23-39.

AVŞAR, Ziya (2017). “*Revânî Divanı*”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/>, (E.T.: 16.04.2022).

BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Divanı 1-2 Cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BAYAK, Cemal (2017). “*Sehâbî Divânı İnceleme – Metin*”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194338/sehabi-divani.html>, (E.T.: 19.03.2023).

BUYRUK, İbrahim Ethem (2015). *Bağdatlı Rûhî Divanı’nda Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

ÇALIŞKAN, Âdem (2014). “Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi ve Tahlili”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 31, s.s. 81-113.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1971). *Necâti Bey Dîvânı'nun Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2023). “Yahyâ Bey (Taşlıcalı) Divan Tenkitli Basım”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/>, (E.T.: 14.05.2023).

ERKAL, Abdulkadir (2009). *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 20.09.2023).

IŞIK, Ahmet (1991). “Avca”, *İslam Ansiklopedisi*, C.4, s.s. 113-115.

İSEN, Mustafa; KURNAZ, Cemal (1990). *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KÜÇÜK, Sabahattin (2019). *Bâkî Divanı: Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÜLEKÇİ, Numan (1985). *Ganîzâde Nâdirî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divan'ı ve Şehnâme'sinin Tenkidli Neşri*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

MERÇİL, Erdoğan (2018). “Selçuklular'da Av”, *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırma Dergisi*, Sayı: 8, s.s. 136-146.

KAZAN NAS, Şevkiye (2003). *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-Nebî*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

KAZAN NAS, Şevkiye (2018). “Celîlî Divânı”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/>, (E.T.: 13.04.2023).

KAYA, Bayram Ali (2017). “Azîzâde Hâletî Divânı”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/>, (E.T.: 19.03.2023).

MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

MERMER, Ahmet (1991). *MEZÂKÎ Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nun Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TULUM, Mertol; TANYERİ, Mehmet Ali (1977). *Nev'i Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri (2009). "Osmanlıda Av Seferleri", *Acta Turcica*, Sayı: 1, s.s. 22-32.

UZUN, Süreyya (2011). *Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

YAĞMUR, Bahri (1998). *Hilâlî Divânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

YAVUZ, Kemal; YAVUZ, Orhan (2016). *MuhibbiDivânı Bütün Şiirleri 1.ve 2.Cilt*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

YILDIZ, Enes (2019). "Klasik Türk Şiirinde Şikâriyyeler/ Saydiyyeler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 46, s.s. 177-221.

YILMAZ, Ozan (2009). "Bir Av Tabiri Olarak İltifat", *Acta-Turciaca*, Sayı: 1, s.s. 434-441.